

Carlier, Jean-Yves, *Autonomie de la volonté et statut personnel, Etude prospective de droit international privé*, Brussel, Bruylant (collection Travaux de la Faculté de Droit de l'U.C.L.), 1992, 468 p. (ISBN 2-8027-0568-7)

Nu reeds enkele maanden geleden promoveerde Jean-Yves Carlier aan de Universit  Catholique de Louvain met de grootste onderscheiding op het proefschrift *Autonomie de la volonté et statut personnel. Etude prospective de droit international privé*. Inmiddels ligt de handelseditie van het werk voor (met voorwoord van Prof. François Rigaux). De redactie van *Panopticon* verzocht mij aan de studie een korte beschouwing te wijden. Het proefschrift zou echter meer dan een korte beschouwing verdienen: hier ligt een werk dat, naar inhoud en omvang gemeten, de Belgische I.P.R.-literatuur ten aanzien van de grondslagen en methode van het I.P.R. met een standaardwerk verrijkt.

Het werk van Carlier valt in drie delen uiteen. Het eerste deel ('Le concept d'autonomie de la volonté') is volledig gewijd aan de problematiek van de wilsautonomie en meer bepaald aan de vaste plaats die de partij-autonomie op het terrein van het I.P.R. vooral de laatste jaren heeft verworven.

In het tweede deel van zijn werk ('Le concept de statut personnel') verstaat Carlier zich met de terreinafbakening van het personeel statuut als het materieel-rechtelijk toepassingsveld van de verwijzingsregel. De steeds groeiende internationalisering van ons recht betreffende de materies die met het personeel statuut verband houden is een bijzonder kiese aangelegenheid, die zich niet zinvol laat omschrijven zonder daarbij wezen en taak van het conflictenrecht te betrekken. In dit verband onderzoekt de auteur welke rol de traditionele leerstukken van het personeel statuut – zoals de bekwaamheid, het huwelijk, de afstamming, of nog, de echtscheiding – tot vandaag in de gangbare verwijzingsmethodes blijven spelen.

Het derde deel ('L'autonomie de la volonté dans les matières de statut personnel') vormt het hoofddeel van het boek en mondt uit in de behandeling van de vraag naar de bevoegdheid van partijen om in internationale gevallen zelf het op hun rechtsverhouding toepasselijke rechtsstelsel aan te wijzen. De eerste twee delen van het werk vormen als het ware de noodzakelijke aanloop voor de auteur die het in het derde en laatste deel van zijn boek waagt om de huidige stand van meningen in België en in het buitenland over het conflictenrechtelijke keuzeprobleem op zo systematisch mogelijke wijze te toetsen aan het beginsel van de rechtskeuzebevoegdheid (l'option de droit).

De aanpak is gedurfd en thans des te actueler nu de roep om de uitbreiding van de partij-autonomie naar andere rechtsdomeinen dan dat van het klassieke overeenkomstenrecht steeds luider wordt en, naar het er uitziet, ook gehoor vindt.¹

1. Men leze o.m.: *Le contrat*, als themanummer verschenen in *Droits (Revue française de théorie juridique)*, 1990, nr. 12; KRUIJTHOF, R., 'Leven en dood van het contract', *Rechtskundig Weekblad*, 1985-1986, 2735-2768; TALLON, D. en HARRIS, D. (red.), *Le contrat d'aujourd'hui: comparaison Franco-anglaises*,

Het proefschrift van Carlier boeit doordat het niet stilstaat bij een inventarisatie van de specifieke, conflictenrechtelijke problemen die een rol spelen bij partij-autonomie in internationale gevallen. Het werk van Carlier gaat verder. De auteur werkt *prospectief*. Het is een voor de jurist hoogst ongebruikelijke werkwijze, waaraan hij of zij zich weinig of nooit waagt. Prospectie in de conflictenrechtelijke sfeer kan immers tot gevolg hebben dat de rechtsverhouding krachtens het conflictenrecht dat de voorkeur van de auteur wegdraagt, wordt beheerst door een ander rechtsstelsel dan het gangbare, traditionele conflictenrecht. Prospectie leidt met andere woorden tot een zekere confusie. De nadruk ligt daarbij immers niet zozeer op een analyse van de door de wetgever of de rechtspraak gebezigde aanknopingsfactoren, dan wel op de vraag of en in hoeverre de gangbare aanknopingsfactoren moeten wijken voor andere, meer verkieslijke conflictenregels. In de oplossingen die door de prospectieve analyse worden aangedragen, krijgen – waar nodig en mogelijk – nieuwe waarden en doeleinden van het conflictenrecht hun beslag. Carlier stelt een verregaande contractualisering en subjectivering van het moderne conflictenrecht voor, althans in de rechtssfeer van het personeel statuut. De hoge vlucht die met name de rechtskeuzebevoegdheid de laatste jaren heeft genomen, rechtvaardigt volgens Carlier haar uitbreiding ‘als leidraad’ voor wetgever en rechtstoepassers in het domein van het internationale personen- en familierecht: ‘Le rôle exact de l’autonomie de la volonté comme règle de conflit et sa conformité au principe de proximité par voie d’option de droit permet de [...] la proposer comme règle générale de conflit pour les différentes matières du statut personnel’ (p. 380). Een van de krachtige motieven die bij Carlier spelen in het voordeel van de partij-autonomie in internationaal familierechtelijk conflictenrecht ligt besloten in de natuurlijke vertrouwdheid (la proximité), van partijen met het door hen doorgaans gekozen rechtsstelsel.

De grondstelling is dat met name bij migranten, in hun privaatrechtelijke rechtsverhoudingen, een belangrijke rol moet worden toegekend aan de legitieme verwachtingen van partijen. Carlier spreekt in dit verband van ‘le principe d’autonomie comme facteur et acteur de proximité’ (p. 382): dat betekent dat rechtskeuzebevoegdheid – en meer in het bijzonder de (legitieme) verwachtingen van partijen over het op hun rechtsverhouding toepasselijke recht (met de aan dat materiële recht ontleende waarde- en doelvoorstellungen) – een belangrijk, zonet het belangrijkste uitgangspunt voor conflictenrechtelijke regelgeving wordt en dat aan de wil van partijen een zo zelfstandig mogelijke waarde wordt toegekend (partij-autonomie) als correctiemechanisme op het traditionele, op objectieve (neutrale) aanknopung gerichte conflictenrecht.

Rechtskeuze wordt aldus het middel bij uitstek om de aanknopung van privaatrechtelijke verhoudingen in internationale gevallen te individualiseren.

Carlier werkt deze gedachte uit in een grondige analyse van de specifieke conflictenrechtelijke belangen die een rol spelen bij de rechtskeuze van partijen. Het is niet de bedoeling van de auteur een absolute partij-autonomie te bepleiten. Carlier verdedigt een verdergaande contractualisering en subjectivering van het I.P.R. die evenwel binnen de grenzen blijft van een als *corrigerende* methode be-

Paris, L.G.D.J., (collection *Bibliothèque de droit privé*), 1987; te verschijnen: STORME, M.E., ‘La bonne foi dans la formation des contrats en droit néerlandais’, rapport présenté à l’Association Capitant (Journées louisianaises, 1992).

schouwde analyse van de traditionele aanknopings technieken. Rechtskeuze kan er niet toe leiden dat de keuze van het rechtstelsel zonder begrenzing zou worden overgelaten aan de wilsbeschikking van de bij de internationale rechtsverhouding betrokken partijen. Ondanks de op wilsautonomie geschoeide constructies en nuanceringen in de verwijzingsregeling, blijven de door Carlier vooropgestelde optie-regelingen beperkt van strekking. In het perspectief van Carlier worden aan de bevoegdheid van partijen om het toepasselijke recht te kiezen een aantal voorwaarden opgelegd: de rechtskeuze is beperkt ('L'option de droit entre la loi nationale et la loi de résidence habituelle est la règle de conflit proposée pour l'ensemble des matières de statut personnel [...]') (p. 386); uniform toepasbaar op het geheel van de verwijzingscategorieën ('L'option désigne une loi unique pour l'ensemble du rapport de vie' (p. 377); en slechts onder bepaalde voorwaarden wijzigbaar ('Le choix est adaptable [...], dans le respect de certaines formalités' (p. 386; 370-371)).

Het gaat niet om vrije wilsbeschikking alleen, het gaat ook om de grenzen van deze vrijheid: de rechtskeuze moet uitdrukkelijk gedaan zijn of voldoende duidelijk blijken uit de bepaling van de overeenkomst tussen partijen; partiële rechtskeuze is niet toelaatbaar en ook staat het partijen niet zonder meer vrij te allen tijde overeen te komen hun overeenkomst aan een ander recht te onderwerpen dan het recht dat deze voorheen, op grond van een vroegere rechtskeuze, beheerste. Bovendien kan de wijziging in het toepasselijke recht geen afbreuk doen aan rechten van derden.

Op het eerste gezicht kan het verbazing wekken dat het beginsel van de partijautonomie wordt gerelateerd aan de afweging van enkele verregaande keuzebeperkingen. Carlier blijft dus voorzichtig, ook – en vooral misschien – omdat hij beseft hoezeer zijn stelling van de heersende opvattingen afwijkt: 'Si cette étude peut prétendre à un caractère novateur, c'est par la généralité du principe d'option de droit proposé pour toutes les matières de droit personnel et sa confrontation aux hypothèses pratiques' (p. 380). Naar heersende opvatting komt aan partijen de bevoegdheid om zelf het op hun rechtsverhouding toepasselijke rechtstelsel aan te wijzen slechts toe in enkele, uitzonderlijke en voorafbepaalde, gevallen. Vooral in domeinen die raken aan het internationale familierecht spelen manifest materieelrechtelijke overwegingen steeds uitdrukkelijker een rol bij de aanwijzing van het toepasselijke recht: aanknopings aan de wet van de gewone verblijfplaats van partijen, realiteitstoets met betrekking tot de nationaliteitsaanknopings, effectiviteitstoets ten aanzien van dubbele nationaliteit en natuurlijk de afweging aan de internationale openbare orde.

In 1988 waarschuwde A.P. Vonken dat '[...] onderwerpen in het familierecht [...] niet ter dispositie van partijen staan, maar onder bijzondere hoede van de Staat – zoals het huwelijk, de adoptie, de afstamming en het kindbeschermingsrecht – en dat, dienovereenkomstig 'de partij-autonomie in het internationale familierecht [dient] te worden verworpen'.² De overgang naar uitdrukkelijke partijautonomie stuit tot vandaag op grote weerstand. De bodem waarop deze weerstanden zich ontwikkelen is meestal de argwanende opvatting dat partijen,

2. VONKEN, A.P., 'Rechtsvinding in het hedendaagse internationale familierecht', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 1988, nr. 3, p. 51-59; 55.

die zelf de facilititeit hebben het toepasselijke recht aan te wijzen, doorgaans opteren voor het rechtsstelsel dat hun privé-belangen het beste behartigt. Of nog, het bezwaar dat in de plaats van zekerheid, dat een meer strakke verwijzingsregeling kan geven, partij-autonomie onzekerheid meebrengt die gepaard gaat met het soms moeizaam opsporen van een hypothetische partijwil. Rechtskeuzebevoegdheid aldus bekeken, zou niet bij machte zijn een model van ontwikkeling voor het internationale familierecht te bieden met garantie voor enige coherentie en met rechtszekerheid.

Het is opmerkelijk dat juist deze nadruk op coherentie, internationale harmonie en rechtszekerheid in ons geldende internationaal privaatrecht een steeds belangrijker rol speelt.³ Met name op het terrein van het personen- en familierecht is de opkomst van uniforme aanknopingen niet meer weg te denken. Opmerkelijk, aangezien een dergelijke ontwikkeling – op steeds systematischer wijze – leidt tot bevoorrechtiging van het eigen recht, wat haaks staat op de klassieke waarden van de traditionele verwijzingsregels (gelijkwaardigheid van rechtsstelsels, neutraliteit van de conflictenregeling t.o.v. inhoud en herkomst van het toepasselijke recht). Maar vooral omdat het steeds meer in strijd komt te staan met de algemene bereidheid vreemde rechtsinstellingen in hun 'anders zijn' te aanvaarden.

In het licht van deze ontwikkeling naar steeds scherper afgetekende argwaan tegenover vreemde (vooral islamitische) rechtsstelsels, kan Carlier in zijn I.P.R.-opvatting wellicht het best omschreven worden als een parel van wetenschappelijk dienstbetoon aan de rechtspraktijk: ontevreden met de traditionele verwijzingsmethodes en niet overtuigd van de juistheid en wenselijkheid van recente vernieuwingen, bouwt Carlier, door een proces van differentiatie en verfijning van het I.P.R. en door een herbezinning op de rol van een van de meer klassieke elementen ervan, met name de rechtskeuze, aan de voortgang op de weg van een rechtvaardiger rechtsbedeling, die zoveel mogelijk bescherming biedt aan de individuele waarde- en doelvoorstellungen in internationale gezinssituaties.

Wie Carlier leest, doet twee zaken tegelijkertijd: hij of zij scherpt zijn kennis van het conflictenrecht aan, maar heeft ook deel aan de zeldzame droom van een wetenschapper, die – in weerwil van heersende opvattingen – de strijd opneemt voor een persoonlijke geloofsbelijdenis; met name: het geloof in de individuele rechtsonderhorige die, in de passende rechtskeuze, de weg baant van een meer harmonisch internationaal rechtsverkeer.

Dit doet men een auteur niet gauw na. Hier ligt een moedige en uitdagende prestatie die de Belgische I.P.R.-literatuur op passende wijze siert.

Marie-Claire FOBLETS

3. Men leze o.m. ERAUW, J., 'De nood aan codificatie van het Belgisch internationaal privaatrecht', in ERAUW, J. e.a. (red.), *François Laurent (Liber Memorialis 1810-1887)*, Brussel, E. Story-Scientia, 1989, p. 745-762.